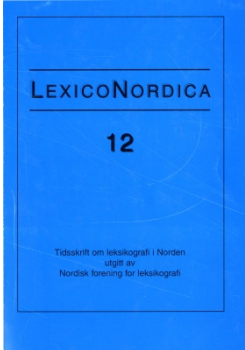

LexicoNordica

Forfatter:	Anna Helga Hannesdóttir [<i>Nya vägar in i ordens värld</i>]	
Anmeldt værk:	Jón Hilmar Jónsson: <i>Orðaheimur. Íslensk hugtakaorðabók með orða- og orðasambandaskrá</i> . 2002. Reykjavík: JPV útgáfa.	
Kilde:	LexicoNordica 12, 2005, s. 199-211	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

NB!

Denne artikel indeholder mange fejl. Der er desværre sket en teknisk fejl under digitaliseringen af denne fil, derfor ser teksten underlig og usammenhængende ud. Der findes beklageligvis ikke en bedre online version.

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Anna Helga Hannesdóttir

Nya vägar in i ordens värld

Jón Hilmar Jónsson: *Or>aheimur. Íslensk hugtakaor>abók me> or>a- og or>asambandaskrá*. 2002. Reykjavík: JPV útgáfa.

1. Inledning

Isländsk lexikografi har på mindre än tio år berikats med två storartade arbeten: Jón Hilmar Jónssons kollokationsordbok *Or>asta>ur* (1994) och begreppsordboken *Or>aheimur* (2002). Dessa arbeten är resultatet av en vetenskaplig analys av det isländska språket som ännu inte har tillämpats på de andra språken i Norden. Den lexikografiska beskrivningen av isländskan har redan från början varit underkastad andra villkor än de andra nordiska språken. Medan de första danska och svenska ordböckerna tillkom för att underlätta danskars respektive svenskars studier i främmande språk, var de första ordböckerna över isländskan inte avsedda för islänningars förkovran i andra språk. De vände sig snarare till danskar, svenskar och andra utlänningar som av olika skäl intresserade sig för det isländska språket. Sådana är förhållandena som bekant inte längre, numera är även den isländska lexikografien i första hand utförd av och avsedd för islänningarna själva. Så även Jón Hilmar Jónssons båda arbeten. Dessa avviker emellertid från den traditionella enspråkiga lexikografien på flera olika sätt. Istället för att lägga det enskilda ordet och dess egenskaper till grund för lexikonbeskrivningen riktar Jón Hilmar Jónsson sin analys bort från den enskilda enheten mot ordets syntagmatiska egenskaper, dvs. dess kombinatoriska preferenser och restriktioner, och mot den betydelse som uppstår när ordet uppträder i kollokationer och fasta fraser av olika slag. I *Or>aheimur* utgår presentationen från kluster av betydelser som förs samman i begreppsfält.

Under tiden som arbetet med *Or>asta>ur* och *Or>aheimur* har pågått har de lexikografiskt intresserade kretsarna i Norden kunnat följa processen genom författarens flitiga medverkan på de nordiska lexikografikonferenserna. Där har han redovisat teoretiska och praktiska problem och överväganden (Jónsson 1992, 1995, 2003, 2005). När *Or>asta>ur* kom ut recenserades den i denna tidskrift (Simensen 1995). Det kan därför förefalla onödigt att i denna recension av *Or>aheimur*

referera de grundläggande principerna för arbetet. Den färdiga ordboken vänder sig emellertid inte till den kvalificerade krets av språkvetare och lexikografer som har haft möjlighet att ta del av författarens presentationer. Inte heller sträcker sig experternas möjlighet att bedöma viktiga egenskaper hos den färdiga produkten längre än vars och ens kunskaper i isländska tillåter. Här anläggs därför ett dubbelt perspektiv på arbetets innehåll och uppläggning: dels de nordiska lexikografernas och språkvetarnas, dels de isländska användarnas perspektiv.

2. Arbetets uppläggning och struktur

Orðheimur. Íslensk hugtakaorðabók með orða- og orðasambandaskrá (2002), är en isländsk begrepps- och konstruktionsordbok ordnad i begreppsfält som konstitueras av fraser. *Orðheimur*, hädanefter förkortat *OH*, är ett omfattande verk på drygt 900 sidor. Arbetet är ordnat i fyra delar: inledning, en begreppsordnad del, en ord- och frasordnad del och ett engelskt register.

I inledningen redogör författaren för hur verket är uppbyggt och där får användaren både en presentation av de teoretiska överväganden som ligger till grund för arbetet och en praktisk vägledning till hur det skall användas. *OH* är en utpräglad produktionsordbok och det förutsätts att användarna har isländska som modersmål eller åtminstone mycket avancerade kunskaper i språket. Ordboken angriper språkets uttryckssida och det primära syftet med den är att tillhandahålla information om hur ett semantiskt innehåll kan kläs i ord snarare än omvänt – att redovisa ett ords betydelse. Det är alltså inte det enskilda ordet som är föremål för den lexikografiska beskrivningen. Denna utgår istället från semantiken och syftet med ordboken är att anvisa de olika sätt isländskan erbjuder för att uttrycka betydelser.

Författaren diskuterar också verkets relation till andra begreppsordböcker, i första hand Rogets *Thesaurus of English Words and Phrases*. En avgörande skillnad mellan *OH* och dessa verk består i hur de begrepp som lexikonbeskrivningen utgår ifrån är ordnade. I Rogets *Thesaurus* ordnas begreppen i hierarkiskt indelade teman medan de i *OH* ordnas i självständiga begreppsfält i en icke-hierarkisk struktur. Här presenteras de istället i strikt alfabetisk ordning. Till grund för den alfabetiska ordningen ligger en begreppsrubrik i substantivisk form. I vissa fall har dessa begreppsrubriker fallit sig naturliga och enkla att formulera, som exempelvis *gleði*, *laun*, *reynsla* (glädje, belöning, erfarenhet), medan det i andra fall har varit motiverat med en tvåledad rubrik: *aðild/flátttaka* och *bráðæti/fljótfærni* (delaktighet/deltagande,

hast/impulsivitet). Alla begreppsfält har emellertid inte ett innehåll som på ett naturligt sätt låter sig sammanfattas i ett – eller ens två – substantiv. Författaren påpekar därför att han för vissa begreppsfält har fått skapa en beteckning som inte kan anses ingå i det etablerade isländska substantivförrådet, som t.ex. *hjárnei>ing* (förbigående). Sådana beteckningar är emellertid så genomskinliga att han antar att de inte vållar användarna några problem.

Indelningen i begreppsfält diskuteras. De olika begreppsfälten är inte strikt avgränsade mot varandra. Det finns tvärtom gott om överlappningar mellan fält över närbesläktade begrepp och läsaren får i varje fält hänvisningar till begreppsfält med likartat innehåll.

I inledningen ges också en detaljerad anvisning till hur ordboken skall användas. Den isländsktalande användaren har huvudsakligen två möjliga ingångar i ordboken: dels genom de alfabetiskt ordnade begreppsrubrikerna, dels genom ord- och frasregistret. En tredje väg, avsedd för användare som inte har isländska som modersmål, utgörs av ett alfabetiskt register över engelska motsvarigheter till begreppsfältsrubrikerna. Från dessa hänvisas användaren till det aktuella fältet.

De två typerna av artiklar, begreppsfälten och ord-/frasartiklarna, och deras struktur beskrivs noggrant i inledningen och användaren får en detaljerad anvisning om hur den information som ges i formaliserad och generaliserad form skall avkodas. Också den tekniska notationen förklaras ingående. Dessa anvisningar finns även schematiskt återgivna på bokens pärmuppslag. Inledningen är innehållsrik och informativ och den användare som verkligen läser den har goda möjligheter att med den som utgångspunkt få stor nytta av sin ordbok. Frågan är naturligtvis om alla användare gör det.

I den första av de två lexikografiska delarna presenteras de – enligt baksidestexten – mer än 840 begreppsfälten i alfabetisk ordning. Artiklarna upptar de olika sätt isländskan medger för att uttrycka det semantiska innehåll som artikelrubriken betecknar. Denna del följs av en ord- och konstruktionsförteckning, där 33.000 fraser och konstruktioner ordnas under 14.000 lexikoningångar. De allra flesta av dessa lexikoningångar består av enskilda ord, i första hand adjektiv, substantiv och verb. Det förekommer dock att adverb och i enstaka fall ord från de andra ordklasserna står som uppslagsord och i vissa fall består ingången av en fras. Samtliga innehållsord som förekommer i de fraser som redovisas i de 840 begreppsfälten utgör en egen artikelningång i ord- och frasförteckningen. I dessa artiklar förtecknas sedan samtliga de fraser och konstruktioner uppslagsordet eller frasen ingår i. För varje fras hänvisas läsaren till det eller de begreppsfält som kan uttryckas med hjälp av den aktuella frasen.

3. Begreppsfälten

Begreppsfälten är olika komplexa i sin uppbyggnad och olika omfångsrika när det gäller sätten att uttrycka det innehåll de omfattar. De komplexa begreppen delas in i olika teman som i sin tur kan fördelas på underordnade teman. Denna indelning markeras typografiskt med pilar: %_o markerar nytt tema och %_o%_o underordnat tema. De enklaste begreppsfälten består av några få fraser utan underordningar och de mest omfattande uppgår till över 200 fraser som i sin tur delas in i flera olika teman och underordnade teman.

Ett av de omfångsrikaste begreppsfältet har rubriken *dau>i* (död). Detta fält består av runt 240 olika sätt att uttrycka begreppet 'död'. Dessa uttryck för 'död' delas i sin tur in i fyra aspekter av döden: 'hålla på att dö', 'dö', 'vara död' och 'vålla död'. Bland de fraser som uttrycker de tre första aspekterna urskiljs förutom generella uttryckssätt även underkategorier. Främst är det kring själva döendet, 'dö', som fraseologin är väl utvecklad. Detta tema delas därför in i ytterligare 11 underordnade klasser (som nog egentligen skall vara 10), varav två indelas i ännu finare betydelsekluster. Här kan naturligtvis indelningen i underordnade underteman (markerade %_o%_o%_o) diskuteras. Det kan säkert finnas alternativa sätt att dela in denna rikhaltiga fraseologi i undergrupper. Indelningen fungerar dock i allmänhet alldeles utmärkt.

Det ordboksanvändaren får hjälp med i den första, begreppsordnade delen är alltså olika sätt att uttrycka sig kring det som begreppsrubriken omfattar. Den som exempelvis söker uttryck för 'a> hætta' (sätta stopp för, upphöra) slår lämpligen upp begreppsfältet *stö>vun* (stopp). Själva den typografiska utformningen av artiklarna kräver en del av användaren. Den formella notationen med parenteser och vinkelparenteser är densamma som användes i *Or>asta>ur*, men den är inte särskilt genomskinlig och den systematiska information som finns i frasernas formella och typografiska utformning är nog lätt att förbise. De explicita uppgifter av det slag som tillhandahålls i traditionella, ordbaserade ordböcker lyser med sin frånvaro. Sålunda ges ingen information om det lemma *stö>vun* som utgör ingång till artikeln, varken när det gäller dess grammatiska egenskaper (substantiv, femininum) eller en systematisk betydelsebeskrivning i form av parafraaser eller räckor av närsynonymer.

Med utgångspunkt i sin modersmålskompetens och med hjälp av informationen i inledningen och bruksanvisningen på ordbokens pärm-uppslag är det lätt för användaren att avgöra vilka restriktioner som gäller för varje enskilt uttryck, vad som är obligatoriskt och vad som är fakultativt och på vilka sätt de angivna uttrycken kan varieras. Begreppsfältet *stö>vun* får illustrera hur ett begreppsfält presenteras, vilken information som förmedlas och på vilket sätt.

STÖ>VUN

%o *stö>va e->*

stö>va <reksturinn, sölna>

rjúfa <samtali>

slíta <fundinum, vi>ræ>unum>

klippa á <samtali>

binda enda á <ófri>inn>

gera enda á <flrætunni>

%o%o *felur í sér (yfirvega>a) ákvör>un*

taka fyrir <frekari vi>skipti>

%o%o *felur í sér vi>nám/baráttu*

halda <sjúkdómnum> ni>ri

komast fyrir <sjúkdóminn>

(<reyna a>>) kæfa <grátinn, hláturinn>

rá>a ni>urlögum <eldsins>

kve>a ni>ur <öll mótmæli>

bæla ni>ur <allan móttflóa>

brjóta <alla andstö>u> á bak aftur

%o *e-a> stö>vast*

<reksturinn> stö>vast (<ef ekki fæst meira lánsfé>)

<samtali> rofnar/rofna>i (<allt í einu>)

fla> slitnar/slitna>i upp úr <trúlofuninni; vi>ræ>um fleirra>

<vi>ræ>urnar> sigla/hafa siglt í strand

<ofsóknirnar, draugaganginn> tekur/tók (<brátt>) af

fla> tekur/hefur (<alveg>) teki> fyrir <draugaganginn>

fla> er (<alveg>) hætt a> <snjóa, rigna>

' AFLÁT • LOK • FRAMVINDA • TÁLMUN • VI>NÁM •

TRUFLUN • RAUNVERULEIKI

Begreppsfältet är indelat i två huvudmoment. Först behandlas en transitiv användning av begreppet där subjektet har agentfunktion, *stö>va e->* (stoppa något), och sedan en intransitiv där subjektet utsätts för verbhandlingen, dvs. är det som stoppas e.d., *e-a> stö>vast* (något stoppas, avslutas). Det första momentet innehåller i sin tur två underordnade moment: *felur í sér (yfirvega>a) ákvör>un* (innebär (övervägt) beslut) och *felur í sér vi>nám/baráttu* (innebär motstånd/kamp).

Under varje moment redovisas etablerade sätt att uttrycka den betydelse som avses. Medan begreppsrubrikerna konsekvent består av

substantiv har de uttryckssätt som anvisas snarare ett rematiskt perspektiv; ett eller flera enkla verb och en eller flera verbfraser uttrycker den betydelse som avses. Det uttryck som bär den betydelse som begreppsrubriken betecknar byggs ut med kompletterande led för att de i så stor utsträckning som möjligt skall representera naturligt språkbruk. Istället för att formaliserat redovisa konstruktionsramarna för uttrycket eller kategorin kompletteras dessa med lexikala enheter.

Det första momentet i begrepsfältet *stö>vun* inleds med verben *stö>va*, *rjúfa*, *slíta*, vart och ett följt av ett led i vinkelparentes. Vinkelparentesen markerar att ledet är obligatoriskt i respektive verbs konstruktionsschema – i dessa fall är det ett objekt som är obligatoriskt: *stö>va* <reksturinn, söluna>, *rjúfa* <samтали>, *slíta* <fundinum, vi>ra>unum>. Däremot ingår de angivna lexikaliska enheterna inom vinkelparenteserna, dvs. *reksturinn*, *söluna*; *samтали* och *fundinum*, *vi>ra>unum*, inte i det aktuella uttrycket. Dessa fungerar istället dels som representanter för en mängd olika lexikala enheter med likartade semantiska egenskaper och funktioner, dels som en indirekt illustration av vissa grammatiska och syntaktiska relationer mellan uttrycket och dess komplement. I fallet ovan framgår den morfosyntaktiska relationen mellan verbet och objektet; objekt till verben *stö>va* och *rjúfa* markeras morfologiskt som akusativ medan verbet *slíta*, använt i denna betydelse, tar ett objekt i dativ.

De följande uttrycken består av verb som kräver bundna adverbial; därvid redovisas också adverbialets karaktär. När adverbialet, som i dessa fall, utgörs av prepositionsfras anges vilken preposition som krävs och vilket morfologiskt kasus rektionen då uppbär: *klippa á* <samтали>, *gera enda á* <flætunni>.

Förutom de obligatoriska led som markeras av vinkelparenteserna illustreras också fakultativa led av olika slag. Dessa anges inom vanlig parentes: (<reyna a>) *kæfa* <grátinn, hláturinn>. Även dessa led förmedlar information på olika nivåer. Uttrycket *kæfa e->* i betydelsen 'stoppa', 'få att upphöra' kan lämpligen konstrueras med ett verb med modal funktion: *reyna a* (försöka); av vinkelparentesen inom den vanliga parentes framgår att vilket verb som än används krävs det ett utsatt infinitivmärke i den föregående sekvensken <reyna a> *kæfa*. Annan information som kan utläsas ur de fakultativa leden gäller verbens aktionsart. Verb som betecknar durativa handlingar kan förses med tillägget *vera a*, t.ex. (*vera a*) *gramsa í* <dótinu, gögnunum>, (*vera eitthva a*) *laumupokast* och verb med momentan betydelse med tillägg av typen *allt í einu*: <samтали> *rofnar/rofna*i (<allt í einu>).

På liknande sätt kan den initierade ordboksanvändaren räkna ut vilka egenskaper subjektet i den anvisade verbfrasen bör besitta. Ett

subjekt som inte är underkastat några speciella restriktioner sätts inte ut alls, medan uttryck som kräver speciella egenskaper hos subjektet förses med en representant som illustrerar restriktionerna. Om uttrycket konstrueras med ett opersonligt subjekt inleds det med ett sådant: *fla> slitnar/slitna>i upp úr <trúlofuninni; vi>ræ>um fleirra>* och på samma vis sätts ett oblikt subjekt ut där ett sådant är nödvändigt: *<ofsóknirnar, draugaganginn> tekur/tók (<brátt>) af* samt, från det närliggande fältet *lok* (avslut): *<verkinu, athöfninni, fundinum> er loki>*. Subjekt som av semantiska skäl måste stå i pluralis illustreras på samma sätt: *<fleir, flær, flau> stilla/stilltu saman strengi sína*. Ofta redovisas flera lexikaliska representanter för ett led. Dessa skils åt med kommatecken eller semikolon: *<trúlofuninni; vi>ræ>um fleirra>* , *<ofsóknirnar, draugaganginn>*. Avsikten med att ge mer än en representant är dubbel, dels att illustrera de kombinatoriska villkoren, dels att exemplifiera autentiskt språkbruk. Det är dock inte alltid som båda dessa avsikter uppfylls och möjligen vore det bättre att separera de två funktionerna.

En svaghet i presentationen är att fraserna saknar stilmarkörer och uppgifter om eventuella pragmatiska egenskaper. Språkbrukaren förväntas själv kunna avgöra huruvida de anvisade alternativa uttrycks-sätten verkligen är gångbara i den tänkta stilarten. Markeringar av fraser som högtidliga, vardagliga, ålderdomliga etc. hade varit på sin plats. Risken att bli hänvisad till ett uttryck som kan väcka anstöt är i och för sig liten eftersom fraser som betecknar kroppsfunktioner och sexuella aktiviteter nästan helt lyser med sin frånvaro.

Den begreppsordnade strukturen är inte helt problemfri. Främst är det informationens tillgänglighet som med enkla medel hade kunnat göras bättre. Den rubrik som begrepsfältet förses med är, såsom också påpekas i ordbokens inledning, inte alltid det enda naturliga alternativet. Det hade därför underlättat för användaren om det inledningsvis hade funnits ett register över samtliga begrepsrubriker. Eftersom rubrikerna också kan bestå av två ord borde ett sådant register även innehålla de ord som inte ligger till grund för den alfabetiska ordningen, försedda med hänvisning till den rubrik begrepsfältet ordnas under. De olika begreppen överlappar också delvis varandra, vilket gör att det kan bli en del bläddrande innan användaren hittar rätt bland de 840 begrepsfälten. Den som exempelvis söker förskönande – eller andra – sätt att uttrycka sig om onyktert leverne kan söka förgäves efter ett begrepsfält med den fullt möjliga rubriken *óregla*. I ord- och frasregistret finns dock ordet *óregla* med hänvisning till begrepsfältet *slark/ólifna>ur*. Eftersom detta fält bara återfinns mellan *skömmusta* och *slit* hade heller inte den användare som satsat på *ólifna>ur* som rubrik

varit hjälpt av sin intuition; direkt efter begreppsfälten *óleyfi* följer inget annat än *ólæti*.

4. Ord- och frasdelen

Via den ord- och frasordnade delen av ordboken kan användaren utifrån ett givet uttryck få hjälp med att formulera frasens innehåll på andra sätt. Den artikel som behandlar verbet *hætta* (sluta) får här illustrera vilken information som förmedlas i ordartiklarna och hur den presenteras.

hætta so
 hætta a > <tala> ' LOK
 hætta á a > <ekkert ver>i úr framkvæmdum> ' ÁHÆTTA
 hætta lífi sínu ' ÁHÆTTA
 hætta sér ekki <út á ísinn> ' KJARKLEYSI, VARÚ<
 hætta/hafa hætt sér úr á hálan ís ' HÆTTA
 hætta sér <út á ísinn> ' ÁHÆTTA, KJARKUR
 hætta talinu ' SAMTAL/OR<ASKIPTI
 hætta við ' AFTURKIPPUR
 hætta <litlu, engu> ' VARÚ<
 hætta <miklu; mannor>i sínu, eignum sínum> ' ÁHÆTTA
 hætta <námi; reykingum, a> reykja> ' AFLÁT
 hætta a > <láta svona> ' TILMÆLI
 láta <hann, hana> hætta ' BROTTREKSTUR
 loka bú> og hætta a> höndla ' AFTURKIPPUR
 fla> er hætt a> <snjóa, rigna> ' STÖ<VUN
 <honum, henni> hættil til a> <lofa of miklu> ' TILHNEIGING

Ordningen mellan de fraser som ingår i den enskilda artikeln är strikt alfabetisk. De fakultativa led som i begreppsartiklarna presenteras inom parentes utelämnas i ordartiklarna medan leden inom vinkelparentes återges.

Av artikeln framgår att verbet *hætta* kan uttrycka betydelser som hör hemma inom sammanlagt 14 olika begreppsfält. Vid en negerad fras hänvisas till ett annat begreppsfält än vid motsvarande icke-negerade fras; från *hætta sér ekki <út á ísinn>* hänvisas till fälten *kjarkleysi* (brist på mod) och *varú<* (försiktighet) medan hänvisningen från *hætta sér <út á ísinn>* går till fälten *áhætta* (risk) och *kjarkur* (mod). På så sätt kan användaren via begreppsrubriken *kjarkleysi* komma fram till den alternativa konstruktionen *hafa ekki uppbur>i í sér til a> <fara út á ísinn>* för den negerade betydelsen och via *áhætta* till konstruktionen

leggja sig í háska <me> a> *fara út á ísinn*> för den icke-negerade betydelsen.

I artikelns makrostruktur tas ingen hänsyn till att lemmat *hætta* representerar flera olika lexem: 'binda enda á', 'stofna í hættu', 'taka áhættu'. Denna information framgår endast indirekt – men tydligt – av begreppshänvisningarna. Däremot redovisas att verbet kan konstrueras med opersonligt subjekt, *fla> er hætt a>* <*snjóa, rigna*>, och att det i en betydelse kräver oblikt subjekt: <*honum, henni*> *hættir til a>* <*lofa of miklu*>.

Även om artiklarna inte ger någon definition av uppslagsordets betydelse illustrerar de mycket tydligt skillnaden mellan lexikalisk semantik och frasseantik. Av artikeln *kné* i *Or>aheimur* framgår att de fraser och fasta uttryck som ordet förekommer i ofta uttrycker maktrelationer. Av de sju fraser som artikeln innehåller ges i fyra fall en hänvisning till begreppsfälten *au>m̄kt* (ödmjukhet) och/eller *lotning* (dyrkan), i två tillfällen till fältet *valdbeiting* (maktutövande). Definitionsordboken däremot hänvisar, naturligt nog, från *kné* till standardvarianten *hné* och redovisar först och främst *hné* i betydelsen 'knä'. Därför kan det presentationssätt som här tillämpas på sätt och vis ge en tydligare bild av ett uttrycks betydelse än vad som möjliggörs i en definitionsordbok som är uppbyggd kring det enskilda ordet och fokuserad på dess betydelse. Det är dock en brist även i denna del av ordboken att det inte finns hänvisningar mellan artiklar som har olika former av samma ord som ingång, såsom exempelvis mellan *mark* och *mörk* och mellan *vald* och *völd*.

I ord- och frasförteckningen är det också lätt att få klarhet i vilken av olika möjliga variantformer av en konstruktion som är den korrekta. Där framgår exempelvis tydligt att verbet *dreyma* konstrueras med ett subjekt i ackusativ och inte dativ och för verbet *hlakka* att det inte konstrueras med oblikt subjekt. I talad isländska uppträder dessa verb ofta med andra former hos subjektet, vilket naturligt nog leder till en viss osäkerhet även vid skriftlig produktion. Likaledes kan den osäkre användaren få klara besked om att det heter *fara af sta>* och inte *fara á sta>* samt att den korrekta formen av uttrycket *eiga alls kostar vi> e-m* lyder just så och konstrueras med dativ och inte med ackusativ.

De två stora delarna, begreppsfälten och ord- och frasförteckningen, kompletterar effektivt varandra. Den stora nyheten i *OH* i förhållande till *Or>asta>ur* är begreppsfälten. Ur det perspektivet är det lätt att förstå frestelsen att låta den delen föregå ord- och frasförteckningen. Den övergripande informationsstrukturen i ordboken hade möjligen blivit ännu tydligare om ordningen mellan dessa delar hade varit den omvända, dvs. om ord- och frasförteckningen hade föregått

begreppsfälten. Intuitivt känns det naturligare att utgå ifrån ett konkret sätt att uttrycka en betydelse än att identifiera ett begreppsält som det sökta uttrycket kan hänföras till. Även en förteckning över begreppsältens rubriker skulle som sagt underlätta för läsaren att hitta det mest relevanta begreppsältet.

Överensstämmelsen mellan begreppsältsdelen och den ord- och frasindelade delen förefaller vara total. De fraser som finns under begreppsälten återfinns också på sina platser i ord- och frasdelen och de som saknas i den ena delen saknas naturligt nog också i den andra. Det är dock mycket få etablerade fraser och uttryck som inte finns med i OH. Att sådana luckor ändå existerar får fraserna *detta ífla* > och *e>a hva*> illustrera.

5. Engelska begreppsältsrubriker

Den engelsk-isländska förteckningen över benämningarna på begrepps-rubrikerna kan visserligen ge en icke-infödd talare en antydning om vilka uttryck ett visst begrepp kan ta sig. Det krävs emellertid mycket gedigna kunskaper i isländska för att kunna tillgodogöra sig den vägledning som ges inledningsvis i ordboken, och denna i sin tur är nästan en förutsättning för att den icke-isländske användaren skall ha nytta av den information som artiklarna innehåller. Frågan är också vilket behov en sådan språkbrukare har av ett så raffinerat produktionshjälpmedel som *Or>aheimur*.

För den användare som har begränsade kunskaper i isländska hade däremot en isländsk-engelsk rubrikförteckning kunnat vara till stor hjälp för avkodningen av isländska fraser och kollokationer. Finnesserna med uppläggningsen av *OH* som enspråkig produktionsordbok för modersmålsanvändare hade på så sätt kunnat utnyttjas för avkodning av den med betydligt beskedligare kunskaper i isländska än vad som krävs för att producera sig i skrift. Den användare som exempelvis träffar på uttrycket *vera eitthva*> *a*> *laumupokast* i en text har inte stora möjligheter att med hjälp av en tvåspråkig ordbok ta reda på vad det betyder. I ord- och frasregistret hänvisas från denna fras till begrepps-ältet *leynd*. I en isländsk-engelsk rubrikförteckning hade användaren kunnat slå upp *leynd* och därigenom få besked om att frasen på något sätt betecknar 'secrecy'.

6. *Or>aheimur* som lexikografisk prestation

Or>aheimur innehåller en mängd information av semantisk, syntaktisk och grammatisk art som presenteras på ett väl genomtänkt och genomarbetat men samtidigt mycket intrikat sätt som kräver en noggrann genomläsning av den inledande vägledningen. För att kunna tillgodogöra sig den information som lämnas där krävs språkvetenskaplig kompetens som den genomsnittlige användaren knappast kan förväntas besitta. Samtidigt är ordbokens uppläggning så pedagogisk och konsekvent att också denna användare får en mängd information som inte finns tillgänglig i annan form. För att ett så avancerat verktyg som *Or>aheimur* är skall kunna utnyttjas så effektivt som möjligt krävs avancerade användare. Frågan är om *Or>aheimur* får de användare den förtjänar. Islänningar lär inte vara bättre än andra när det gäller att läsa ordboksinledningar.

Genom sin originella uppläggning och sitt konsekventa fokus på fraseologin som utgångspunkt för den lexikaliska beskrivningen aktualiserar *Or>aheimur* en del principiella frågor inom lexikografen. En sådan fråga gäller enspråkiga ordböcker i allmänhet och då främst vad det är som den modersmålstalande användaren behöver hjälp med. Av tradition har det enskilda ordet och dess betydelse stått i fokus för den enspråkiga lexikografen, som därför domineras av definitionsordböcker som snarare är avsedda för avkodning och förkovran än för produktion. Det är emellertid ingen självklarhet att det enbart – eller ens i första hand – är ordens betydelse som vållar språkbrukaren problem. Minst lika vanligt torde det vara att denne behöver hjälp med ordens konstruktionssätt och kombinatoriska egenskaper, inte minst för produktion men även för avkodning av lexikaliserade fraser och kollokationer. Med *Or>aheimur* har Jón Hilmar Jónsson åstadkommit ett enastående hjälpmedel för av avhjälpa just sådana behov.

En annan fråga gäller redovisningen av konstruktionsramar och lexikografens möjlighet att formalisera uppgifter om ords och frasers selektionsrestriktioner. I *Or>aheimur* byggs en hel del sådan information på ett sofistikerat sätt in i de led som kompletterar den aktuella kollokationen. De ”representanter” som anges inom vinkelparentes eller parentes åskådliggör inte bara nödvändiga eller önskvärda grammatiska egenskaper hos de enheter som kan komma ifråga; de förmedlar också en hel del information om de semantiska krav som ställs på dessa enheter. Semantiska egenskaper som konkret respektive abstrakt, levande respektive icke-levande, mänsklig respektive icke-mänsklig kan sålunda markeras genom att representanten väljs bland enheter i den eller de kategorier som är tillämpliga. Frasen *rá>a ni>urlögum*

<eldsins>, där objektet är icke-mänskligt och icke-levande, betyder inte samma sak som frasen *rá>a ni>urlögum* <hans, hennar> med mänskligt objekt. När konstruktionsramarna inte längre ger tillräckligt specifik information är dock användaren hänvisad till sin egen kompetens. Selektionsrestriktioner med innebörden att frasen *fljúgast á* mycket väl kan uppträda med substantivet *strákarnir* som subjekt men knappast med *ömmurnar* eller *kennararnir*, däremot med *hundarnir* men inte med *kǫrnar* eller *lömbin*, uppmärksammas sällan inom ramen för formell språkbeskrivning.

En tredje fråga gäller relationen mellan enspråkig och tvåspråkig lexikografi. Den analys och de teoretiska överväganden som ligger till grund för *Or>aheimur* utgör ett ypperligt underlag för en kontrastiv beskrivning av isländskan i relation till ett annat språk. I detta sammanhang skulle indelningen i begreppsält verkligen komma till sin rätt. I elektronisk form skulle beskrivningen i *OH* effektivt kunna utnyttjas genom länkning till ett eller flera andra språks motsvarande fält och den fraseologi som tillhör dessa. Hur en sådan modell för konstellationen isländska och svenska skulle kunna vara beskaffad har behandlats i ett tidigare nummer av denna tidskrift (Anna Helga Hannesdóttir & Jón Hilmar Jónsson 2001). För svenskans vidkommande har Lange och Törnqvist (2003) presenterat liknande tankar.

*

Islänningarna har inte direkt varit bortskämda med ordböcker över sitt språk. Med tillkomsten av Jón Hilmar Jónssons båda arbeten, *Or>aheimur* och *Or>asta>ur*, har emellertid situationen radikalt förändrats. *Or>aheimur*, som här har behandlats, måste betecknas som en stor framgång för den isländska lexikografien och motsvarande arbete skulle vara en prydnad för vilken nationell lexikografitradition som helst. *Or>aheimur* är ett komplett och innehållsrikt hjälpmedel för den som vill variera sina uttryckssätt. Tillsammans med *Or>asta>ur* utgör den ett utomordentligt viktigt bidrag till den vetenskapliga beskrivningen av isländskan – och till lexikografien i Norden.

Litteratur

Anna Helga Hannesdóttir & Jón Hilmar Jónsson 2001. *A> hafa í sig og á*. Isländsk fraseologi i ett isländskt-svenskt perspektiv. I: *LexicoNordica* 8, 67–91.

- Jón Hilmar Jónsson 1992. Fra en passiv til en aktiv ordbok. Det kombinatoriske aspektet i fokus. I: *Nordiske studier i leksikografi. Rapport fra Konferance om leksikografi i Norden. 28.–31. mai 1991*. Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr. 1, 88–104.
- Jón Hilmar Jónsson 1994 *Or>asta>ur. Or>abók um íslenska málnotkun*. Reykjavík: Mál og menning.
- Jón Hilmar Jónsson 1995. Nøkler til ordforrådet: Om lemmafunksjon, struktur og informasjonstyper i en ny kombinatorisk ordbok over islandsk. I: *Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden. Reykjavík 7.–10. Juni 1995*. Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr. 3, 245–254.
- Jón Hilmar Jónsson 2002 *Or>aheimur. Íslensk hugtakaor>abók með or>a- og or>asambandaskrá*. Reykjavík: JPV útgáfa.
- Jón Hilmar Jónsson 2003. Fraseologien i forgrunnen – en fraseologisk register som ledd i ordbokens tilgangsstruktur. I: *Nordiske studier i leksikografi 6. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden. Tórshavn 21.–25. august 2001*. Skrifter udgivet af Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr. 7, 151–167.
- Jón Hilmar Jónsson 2005. *Or>aheimur* – en fraseologisk begreppsordbok. I: *Nordiske studier i leksikografi 7. Rapport frá Konferanse om leksikografi i Norden. Volda 20.–24. mai 2003*. Skrifter utgjevne av Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr. 8, 228–236.
- Lange, Sven & Lars Törnqvist 2003. Thesarus Lex: En ny svensk elektroniskt länkad thesaurus. I: *Nordiske studier i leksikografi 6. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden. Tórshavn 21.–25. august 2001*. Skrifter udgivet af Nordisk forening for leksikografi. Skrift nr. 7, 181–190.
- Simensen, Erik 1995. Jón Hilmar Jónsson: Rec. av *Or>asta>ur. Or>abók um íslenska málnotkun*. I: *LexicoNordica* 2, 281–286.

Anna Helga Hannesdóttir
 universitetslektor
 Institutionen för svenska språket
 Box 200
 SE-405 30 Göteborg
anna.hannesdottir@svenska.gu.se